

dar çini süslemeleriyle de bütün Orta Asya yapıları arasında seçkin bir yeri vardır. Moğollar'ın 618'de (1221) Hârizm'i işgali sırasında şehid düşen, Kübreviyye tarikatının kurucusu Necmeddîn-i Kübrâ'nın türbesi de Ürgenç'tedir. Harap şehrin dışında eski bir mezarlık alanında yer alan türbe taçkapısındaki kitâbesine göre Kutluğ Timur tarafından yaptırılmıştır. 732'de (1332) Ürgenç'i ziyaret eden İbn Battûta kesin tarihi belli olmayan türbeden ve yanındaki bir zâviyeden bahsetmektedir. Türbe mezarın bulunduğu kare planlı, kubbeli bölümün önünde bir girişle onun iki tarafında zâviye mekânları olduğu düşünülen kubbeli birer odadan meydana gelmektedir. Necmeddîn-i Kübrâ Türbesi'nin hemen karşısında yer alan ve Törebeg Hanım Türbesi'nin planını daha küçük ölçülerde tekrarlayan Sultan Ali Türbesi XVI. yüzyılda yaptırılmış, ancak tamamlanmamıştır.

Kaleler. Çok harap durumdaki Türkmenistan kalelerinden Dihistan'da şehri kuşatan kerpiç sur duvarlarının yıkıntıları halen görülebilmektedir. Merv'de çeşitli dönemlerde yaptırılan kalelerin kalıntıları içinde Sultankale, Selçuklu döneminden kalan en iyi durumdaki örnektir. Serahs'ta sadece İçkale'nin tuğladan sur duvarları kısmen korunmuştur. Ürgenç'te harap vaziyetteki Akkale de bir iç kale olarak inşa edilmiştir. Şehri kuşatan Taşkale surlarından ise eser kalmamıştır.

Sivil Mimari. Eski yolların önemli bir geçit ve kavşak noktasında bulunan Türkmenistan'da bugün ekserisi çöl alanlarında ve ıssız yol güzergâhlarında harap durumda bazı kervansaray kalıntıları mevcuttur. Çoğu kümelenmiş durumda birer kerpiç yığını halinde görünen bu eserler, Türk-İslâm mimarisinde kervansarayların erken örnekleri olmaları bakımından büyük önem taşımaktadır. Müslüman Arap-

lar'ın ilk fetih devrinden itibaren bölgede bir ribât geleneği başlattıkları bilinmektedir. Bugün "kale" ya da "köşk" diye adlandırılan bir grup eserin o dönemlerde inşa ettirilmiş ribâtlar olması ihtimali büyüktür. Merv'de Büyük Kızkale ve Küçük Kızkale köşkleriyle Merv yakınlarındaki Büyük Naimkale ve Küçük Naimkale yapıları bunlara örnek verilebilir. Daha sonraları kervansaray denilen farklı bir yapı tipine dönüşecek olan bu mimari geleneğini Sâmânîler sürdürmüştür. X. yüzyıla tarihlenen Merv-Hârizm yolu üzerindeki Hürmüzferre Kervansarayı bu dönemin eseridir. Selçuklu devrinde yol güzergâhlarında çok sayıda kervansaray inşa edilmiştir. XI-XII. yüzyıllara mal edilen bu yapılardan Âmül-Hârizm yolundaki Dâye Hatun Kervansarayı, Merv-Hârizm yolundaki Ode Mergen (Merguen) Kervansarayı, Merv-Âmül yolunda bulunan el-Asker Kervansarayı ile Dihistan'ın şehir surları dışında yer alan Dihistan Kervansarayı ahır ve konaklama birimlerinin tek avlu etrafında şekillendiği örneklerdir. XII. yüzyılın başlarında yaptırıldığı tahmin edilen Eski Merv-Âmül yolundaki Akçakale Kervansarayı dört eyvanlı iki avlu esasına göre tasarlanmıştır. Merv bölgesinde "kutlu şehir" denilen yerde bulunan Başane Kervansarayı bu iki tipten farklı bir plan şemasına sahiptir. İşlevi bakımından tartışmalı olmakla beraber plan özellikleriyle yapı Anadolu'daki Selçuklu dönemi sultan hanlarının öncüsü sayılmaktadır. Türkmenistan'daki eski saray mimarisi konusunda yeterli bilgi yoktur. Halen çok harap vaziyette bulunan Merv'deki Selçuklu Sarayı köşk, divanhâne ve çeşitli hizmet birimlerinden meydana gelmektedir. Ürgenç'teki saraydan ise eser kalmamıştır. Türkmenistan'ın eski konut mimarisine ilişkin bilgiler de sınırlıdır. Yapılan kazılar sonucunda Merv ve çevresinde IX-XIII. yüzyıllara ait bazı ko-

nut kalıntıları ortaya çıkarılmıştır. Bunların planları genellikle merkezde bir ana mekânla dört yönde ona bağlanan bölümlerden oluşmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Battûta, *er-Rihle*, Beyrut ts. (Dâru Sâdır), s. 360; A. Yu. Yakubovskiy, *Razvalini Ürgença*, Leningrad 1930; N. M. Baçinskij v.dğr., *Arhitekturnie pamyatniki Türkmenii*, Moskva-Aşkabad 1939; B. N. Zasıpkın, *Arhitektura Sredney Azii*, Moskva 1948; G. A. Pugaçenkova, *Puti Razvitiya Arhitektury Yujnogo Türkmenistana Pon Rabovladienya i Feodalizma*, Moskva 1958; a.mlf., *İskusstvo Türkmenistana*, Moskva 1967; E. Atagariev v.dğr., *Türkmenistanın arhitektura yadigarliklari-Pamyatniki arhitekturi Türkmenistana*, Leningrad 1974; Mustafa Cezar, *Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık*, İstanbul 1977; N. Halimov, *Gadimi Ürgence Sıyahat*, Aşkabad 1986; Ara Altun, *Ortaçağ Türk Mimarisinin Anahatları İçin Bir Özet*, İstanbul 1988; Azim Ahmedov, *Gadimiyetin Yanı*, Aşkabad 1993; Oktay Aslanapa, *Türk Cumhuriyetleri Mimarlık Abideleri*, Ankara 1996; Hakkı Önkâl, *Anadolu Selçuklu Türbeleri*, Ankara 1996; Yüksel Sayan, *Türkmenistan'daki Mimari Eserler (XI-XVI. Yüzyıl)*, Ankara 1999; a.mlf., "Türkmenistan'ın XI-XIX. Yüzyıl Mimari Anıtları", *Türkler* (nşr. Hasan Celal Güzel v.dğr.), Ankara 2002, VI, 63-75; a.mlf., "Merv", *DİA*, XXIX, 223-225; Orhan Tan, *Merv*, Ankara 2000; M. E. Masson, "Novie dannie o nadiisya odnogo Meşhed-i-Misrianskogo minareta", *Epigrafika Vostoka*, VII, Moscow 1953, s. 7 vd.; S. B. Lunina, "İzuzenie jilih domov Merva X-naçala XIII v.", *Kultura Türkmenii v Srednie veka (TYUTAKE)*, XVIII, Aşkabad 1980, s. 59-84; Emel Esin, "Merv", *TA*, XXIV, 18-21; V. Minorsky, "Meşhed-i Misriyan", *İA*, VIII, 159-160; Aydın Taneri, "Gürgenç", *DİA*, XIV, 321-323; Abdülkerim Özyay-dın, "Hârizm", *a.e.*, XVI, 217-220.

YÜKSEL SAYAN

TÜRKMENLER

XI. yüzyıldan itibaren Oğuzlar'a verilen ad.

Seyhun (Siriderya) boylarında oturan Oğuzlar arasında X. yüzyıldan itibaren İslâmîyet'in yayılması sonucu ortaya çıkan Türkmen tanımlaması, Mâverâünnehirli yerli müslümanlar tarafından İslâmîyet'e giren Oğuzlar için gayri müslim Oğuzlar'dan ayırt edilmek üzere kullanılmıştır. Türkmen adının yerlilerce "müslüman Türk" anlamında yaygınlaşması bu addaki topluluğun İslâmîyet'i kabul eden ilk Türk kavmi olmasıyla ilgilidir. Türkmen kelimesinin nereden geldiği konusunda başlıca iki görüş vardır. Bunlardan birine göre Türkmen, Türk adı ile Farsça "mân"dan (mânend) gelmiş olup "Türk'e benzer" demektir. Bîrûnî bu fikirde olduğu gibi Kâşgarlı Mahmud da Türkmen adının bu şekilde açıklanmasıyla ilgili bir hikâye anlatır. İkinci

Eski Merv ile Âmül arasında yer alan Akçakale Kervansarayı'nın kalıntıları

TÜRKMENLER

görüğe göre Türkmen, "Türkü'l-îmân"dan (تركليمان) gelmektedir. Tarihçi İbn Kesîr'in ileri sürdüğü bu görüş XV. yüzyıl Osmanlı tarihçisi Mehmed Neşrî tarafından da benimsenmiştir. İbn Kesîr, Tuğrul ve Çağrı beylerin büyük bir güç ve itibar kazandığını, müslüman olan Türkler'in bunların etrafında toplandığını ve bunlara Türkü'l-îmân denildiğini, halkın Türkmen adını verdiği bu topluluğun aslını da Selçuklular'ın (Selâcika, Benî Selcûk) teşkil ettiğini kaydeder (*el-Bidâye*, XII, 48). Bugün ise Türkmen adının sonundaki "-men" in mübalağa eki olduğu (kocaman, azman) söylenerek "öz Türk" mânasını taşıdığı üzerinde durulmaktadır.

Türkmen adı Oğuzlar hakkında umumiyetle XI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Fakat Oğuzlar bu adı çok uzun bir zaman benimsemiştir. Müelliflerden bazıları Oğuzlar'ı tanıtmak için, "Oğuzlar Türkmenler'den bir topluluktur" şeklinde ifadeler kullanmıştır. Ancak XIII. yüzyıldan itibaren Oğuz adını taşıyan bir topluluk görülmez. Bu yüzyılda Seyhun boylarından Sakarya kıyılarına kadar uzanan çok geniş sahada yaşayan Oğuz asıllı topluluklar Türkmen adıyla anılmıştır. Bununla beraber Arapça ve Farsça kaynaklarda Türkmen tabiriyle Oğuzlar'ın kastedildiği anlaşılmaktadır. Kaynaklar Oğuzlar'ın Kınık boyuna mensup olan Selçuklular'dan Türkmen adıyla bahseder. Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluşundan sonra Selçuklu ailesi Türkmenler yanında çeşitli kavimlere mensup kişileri devlet hizmetine almıştır. Özellikle orduda gulâm asıllı kumandanlara görev verilmesi gibi sebeplerle dışlandıklarına inanan Türkmenler bu yüzden Selçuklu ailesinden ayrılıp çeşitli olaylara karışmıştır. Nizâmülmülk, Türkmenler'in devlete zaman zaman zorluk çıkarmalarına rağmen Selçuklular'ın kuruluşunda güçlüklerle göğüs gererek büyük hizmetlerde bulunduklarını, hânedanın akrabası sayıldıklarını, bu sebeple onların her vesileyle devlet hizmetine alınıp memnun edilmeleri gerektiğini kaydeder (*Siyâsetnâme*, s. 132).

Türkmenler yaşadıkları coğrafyaya göre şöylece tasnif edilebilir: *Seyhun Boyları*. 548 (1153) yılında Horasan'da Sultan Sencer'i yenen Oğuzlar kuvvetli durumda bulundukları sırada, Mâverâünnehir'de Buhara yakınlarındaki Karagöl'den Seyhun boylarındaki Cend şehrine kadar uzanan geniş çöl bölgesinde Türkmenler (Terâkime) yurt tutmuştu. 1220'de Seyhun boylarında kümeler halinde pek çok göçe rağmen yine de kalabalık sayıda Türkmen

yaşıyordu. Moğollar, Hârizm'in fethinde yararlanmak üzere Türkmenler'den 10.000 kişilik bir kuvvet teşkil etmekle birlikte Hârizm'e giderken Türkmenler yolda isyan ettiklerinden Moğollar onlardan birçoğunu yok etti. Geri kalanlar, Seyhun boylarındaki Türkmenler'le birlikte göç ederek Merv ve Amûye (Âmül) yörelerine geldi. Moğol istilâsı yüzünden Türkmenler'in çoğu yurtlarından ayrılıp Horasan'da toplandı. 1246'da Seyhun boylarındaki Oğuzlar'ın yurtlarından geçen papanın elçisi Plano Carpini, Oğuz yurtlarını şehir, kasaba, köy ve kaleleri yıkılmış harap bir ülke olarak görmüştü. 1273'te Seyhun boylarını ziyaret eden Orta Asyalı müelliflerden Cemâl-i Karşî buraları Türkmenler'in ülkesi diye nitelendirmektedir. Karşî, Oğuz şehirlerinden Barçınlîkent'i Barçkent şeklinde kaydetmiş, burada fıkıh ve tefsir ilimlerinde uzman olan Hüsâmeddin Hâmid b. Âsım adlı bir âlimle tanışmıştı. Cend şehrinde ziyaret eden Cemâl-i Karşî evvelce büyük bir şehir olan Cend'in şimdi harap durumda bulunduğunu, bununla beraber bir ticaret merkezi özelliği taşıdığını ve çarşısında her türlü malın görüldüğünü söyler. Müellif buradaki şeyhlerden Sîgnâklî Şeyh Kemâleddin'in Türkmenler arasında "Şeyh Baba" diye tanındığını ve büyük bir saygınlığı olduğunu bildirir. Cemâl-i Karşî'nin verdiği bilgiden istilâ esnasında yapılan tahribata ve büyük göçlere rağmen XIII. yüzyılın ikinci yarısının ortalarında Aşağı Seyhun bölgesinin hâlâ Oğuz ülkesi niteliğini koruduğu anlaşılar. Bu da şüphesiz Aşağı Seyhun bölgesinin Hârizm gibi İdil'in ağzında oturan Cuci hânedanının topraklarına dahil edilmesiyle yakından ilgilidir. Fakat XIV. yüzyılda Aşağı Seyhun kıyıları bir Türkmen ülkesi olma vasfını kaybetmiştir.

Hârizm. Moğol hâkimiyetinin başlaması üzerine Mangışlak ve Balhan (Balkan) Türkmenleri, İdil'in ağzında oturan Cengiz Han'ın torunu Batu Han'a bağlandı. Bu Türkmenler'e Sayın Hanlı Türkmenleri denilmesi buradan gelir. Timur'un hizmetindeki Türkmen asıllı emirler içinde en ünlüsü Argun Şah'tır. Argun Şah, Buhara yöresinde yaşayan Türkmenler'e mensuptu. Timur Çin seferine çıkarken Semerkant'ın muhafazasına onu bırakmıştı. Argun Şah'ın oğulları da Timur'un oğlu Şâhruh'un en itibarlı emirleri arasındaydı. Yine Timur devrinde Emîr Sadr ile bozkır hayatını yakından bilen Şeyh Dâvud'un da Türkmen asıllı oldukları bildirilir. XVI. yüzyılın başlarında Mangışlak yarımadasındaki Türkmenler'in pek çoğu Salur boyuna

mensuptu. Bu Salurlar İçki (iç) Salur ve Taşkı (dış) Salur adlarıyla iki kola ayrılmıştı. İçki Salurlar adı geçen yarımada'nın kıyı kesiminde, Taşkı Salurlar doğuda Hârizm'den gelen ana yol üzerindeydi. Bunun dışında Horasan'da Durun yöresinde Salur adını taşıyan oldukça kalabalık bir topluluk yaşıyor ve Mangışlak Salurları'ndan ayırt etmek için bunlara Horasan Saluru adı veriliyordu. Taşkı Salur ise Teke, Sarık ve Yomut oymakları tarafından temsil ediliyordu (bk. SALUR). Yine Mangışlak'ta Esen Eli adlı başka bir topluluk vardı. Bu topluluk başlıca Çavuldur (Çavundur/Çavdur), İgdir, Soynacılar ile diğer bazı küçük oymaklardan meydana geliyordu. Hazar denizinin doğu kıyısında ve Mangışlak'ın güneyindeki Balhan dağları yöresinde Ersarı oymağı bulunuyordu. Oymağa adını vermiş olan Ersarı Bay XIV. yüzyılda yaşamış ve Ürgençli Şeyh Şeref'e 713 (1314) yılında dinî meselelere dair Türkçe *Muinü'l-mürîd* adlı bir eser yazdırmıştır. Ersarı oymağının da Salur'un bir obası olduğu söylenir. Göklen denilen topluluğun ise Etrek-Gürgen çaylarının kıyılarında oturduğu tahmin edilmektedir. Göklenler Kayı, Beydili (Begtili), Bayındır gibi Oğuz boylarının kollarından meydana gelmişti. Vergilere ait rakamlar, birçok boya mensup kollarından teşekkül etmesine rağmen Göklenler'in nüfusunun Horasan Saluru ile Mangışlak'taki İçki Salur ve Taşkı Salur'dan az olduğunu gösterir. Yine aynı yüzyılda Esterâbâd sınırında yaşayan ve Safevîler'i sıkıntıya sokan Oklu (Ohlu) Türkmenleri müstakil bir topluluk halindeydi.

XVI. yüzyılın ilk yarısında Ceyhun (Amuderya) ırmağı boyunca başlıca üç topluluk oturuyordu: Adaklı Hızır Eli, Ali Eli ve Teveciler. *Şecere-i Terâkime*'ye göre bunlar kökleri bakımından öz Türkmen sayılmıyordu. 1575-1578 yılları arasında Ceyhun yeniden yatak değiştirerek Hazar yerine Aral gölüne dökülmeye başlayınca adı geçen üç topluluk bundan etkilendi, aynı zamanda bütün Türkmenler'in ekonomik hayatı darbe yedi. Aynı yüzyılın sonlarına doğru Etrek ve Gürgen çayları boylarında Eymür ve Salurlar da yaşıyordu. Bu oymaklara Safevî ve Yaka Türkmen'i adı verilir. Safevî Hükümdarı Şah Abbas, hem Türkmen akınlarını durdurmak hem de Esterâbâd'ın Özbekler'in eline geçmesini önlemek için Eymürler'in beyi Ali Yâr'ı han unvanı ile Esterâbâd valiliğine tayin etti. Eymürler sayıca bölgedeki Oklu ve Göklenler'den daha azdı. Bunların Mangışlak'tan yakın bir zamanda Etrek-Gürgen bölgesine geldikleri anlaşılar. XVI. yüzyılın

ikinci yarısının ortalarında Emba suyu kıyılarında oturan ve kendilerine Nogay da denilen Mangıtlar'ın yaptığı akınlara dayanamayan Teke ve Yomutlar, Küçük Balhan ile Kızılrvat ortasındaki Küren dağı çevresine göç etti. 1639'da, İdil'in ağzında oturan Kalmuklar'ın akınları sonucu Mangışlak'taki diğer Türkmenler de Balhan taraflarına geldi. Böylece Mangışlak yedi asır sonra bir Türkmen yurdu olma niteliğini kaybetti. XVIII. yüzyılda Esterâbâd bölgesinde Oklular'ın yerini Salur boyundan gelen Yomutlar aldı. Bunlar Afşarlar ve Zendler ile mücadelelerinde Kaçarlar'a yardım etmekteydi. İranlı tarihçilerden birine göre Kaçar Devleti'nin kurucusu Ağa Muhammed Şah'ın annesi Yomutlar'ın başbuğu Begenç'in kızıydı. Esen Eli topluluğu Kalmuklar'a tâbi olarak Mangışlak'ta kalmıştı. Kalmuklar bunlardan bir zümreyi XVIII. yüzyılda Kuzey Kafkasya'ya göçürdü. Yaşadıkları yörenin adıyla Stavrapol Türkmenleri denilen bu Türkmenler, Orta Asya'daki Türkmenler'le münasebetlerini kesmedi ve Mahtumkulu'yu onlar da büyük şairleri saydı. Stavrapol Türkmenleri varlıklarını günümüze kadar sürdürmüştür.

XIX. yüzyılın başlarında Hîve Hanlığı'nın Kungratlar'ın eline geçmesi, Buhara Hanlığı ile İran şahlığının zayıf duruma düşmesi Türkmenler'i daha fazla bir hareket serbestliğine kavuşturdu. 1824'te Teke ve Salurlar, Hîve hanlarına ait yeni Merv'i zaptederek ellerine geçirdikleri esirleri Buhara hanına gönderdi. Tekeler tek başlarına gittikçe kuvvetlendiler. Teke başbuğu Kuşid Han, Hîve Hükümdarı Muhammed Emin Han'ı 1855'te Serahs yakınında ağır bir yenilgiye uğrattı ve Hîve hanı savaş meydanında kaldı. Kuşid Han, yeni Hîve hükümdarı Abdullah Hanı aynı âkıbete uğrattığı gibi 1860'ta toparla mücehhez Kaçar ordusuna karşı parlak bir zafer kazandı. Fakat 1873'te Ruslar'ın Hîve Hanlığı'nı egemenlikleri altına almaları durumu değiştirdi. 1879'da Ruslar, Türkmenler'in çarın hâkimiyetini kabul etmeleri teklifini şiddetle reddetmeleri üzerine harekete geçtiler de Göktepe'de ağır bir yenilgiye uğradılar (Eylül 1879). Fakat bu başarı uzun sürmedi, Ruslar 1881'de Türkmen elini imparatorluklarına kattılar.

Hârizm Türkmenleri'nin büyük oymakları Esen Eli (en önemli oymakları Çavdur < Çavuldur ve İgdir), Yomut (Salur'dan), Teke (Salur'dan), Salur, Sakar (Salur'dan), Emreli (>Yemreli, Salur'dan), Sarık (Salur'dan), Göklen (bazı obaları Kayı, Bayındır, Beydili) olup bunlardan altısı Oğuz

Salur boyuna mensuptur; aynı zamanda nüfusları fazla olanlardır. 1819'da düzenlenen Muravyev'in listesinde Esen Eli 8000, Göklenler 40.000 çadır gösterilirlerken Salur'a mensup oymaklardan Teke'nin 50.000, Salur'un 4000, Ersarı'nın 100.000, Yomut'un 40.000, Sarık'ın 20.000, Sakar'ın 20.000 çadır olduğu bildirilmiştir. Ebûlgazi Bahadır Han'ın *Şecere-i Terâkime*'sine göre yukarıda adları geçen Salur asıllardan başka Yaya, Cabi, Kaltak, Burkas Eli, Azlar ve Olam Ürgençli oymakları da Salur boyundan çıkmıştır. 1819 listesindeki rakamlara göre 285.000 çadır olan bütün Türkmenler'in nüfusundan 237.000 çadırı (% 83'ü) Salur'a mensuptu. 1863 tarihli Vambery'nin listesine göre 196.500 çadır olan Türkmen nüfusundan 172.500 çadırını (% 87'sini) Salur boyundan çıkan oymaklar teşkil ediyordu. Ayrıca Salurlar, Anadolu'daki Türk yerleşmesinde önemli rol oynamış boylardan biridir. İran'da Selçuklular devrinde iki beylik kurdular. Salur'dan sonra Türkmenistan Türkmenleri'nin teşekkülünde Çavuldur boyu gelir. Onları Eymir ve İgdir boyları izler, bunların nüfusları 1000-2000 çadırdan fazla değildir. Göklen topluluğuna bağlı Kayı, Bayındır ve Beydili, Oğuz boylarının adlarını taşıyan obalardan her birinin nüfusu 500 çadırıdır.

İran. Moğollar'ın gelmesi üzerine Horasan, Azerbaycan, Irak-ı Acem ve Arrân'da yaşayan Türkmenler'in hepsi veya çoğu Anadolu'ya göç etti. Kaynaklarda İlhanlılar devrinde İran'da Türkmenler'in yaşadığından söz edilmez. Bu dönemde Sâve yöresinde Kalaçlar'ın (Halaç) varlığı bilinmektedir. Celâyirli devrinde XIV. yüzyılın sonlarına doğru Arrân'da Çobanlı Türkmenleri mevcuttu. Çobanlı Türkmenleri'nin Anadolu'dan İran'a Çobanlılar tarafından getirilmiş olması muhtemeldir. Timur'un oğlu ve halefi Şâhruh Mirza, İran'ın en geniş kısmını devletin sınırları içine almakla beraber Azerbaycan, Arrân ve Irak'ı Karakoyunlular'a bırakmak zorunda kalmıştı. Karakoyunlular, Şâhruh'un ölümünden (1447) sonra yeni başarılar kazanarak Horasan dışında bütün İran'a hâkim oldular. Karakoyunlu elini teşkil eden Sa'dlı, Alpagut, Duharlı, Baharlı ve Ağaçeri oymakları Arrân, Azerbaycan ve Irak-ı Acem'i de yurt tuttular. Ünlü Kaçar oymağı da Akkoyunlular devrinde Bozok (Yozgat) bölgesinden Gence'ye göç etmişti. 1469'da Karakoyunlular'ın yerini Akkoyunlular aldı. Akkoyunlular, Erzincan'ın batısından Horasan'a, Şirvan'dan Basra'ya kadar uzanıyordu. Akkoyunlular devrinde Anadolu'dan İran'a yeni oymaklar gitti. Bunlar Pür-

nek, Musullu, Koca Hacılı, Avşar (Afşar), Bayat gibi oymaklardı. 1501'de Akkoyunlular'ın yerine Safeviler geçti. Anadolu'dan İran'a en çok bu dönemde göçler oldu. İran'da Safeviler'den sonra iktidara gelen Avşarlılar ve Kaçarlar, Safeviler'in hizmetindeki Türkmen oymakları tarafından kurulmuştur.

Anadolu. 1071 Malazgirt Savaşı'nın ardından on yıl içinde Türkler, Adalar denizine ve Marmara'ya kadar uzanan bütün Anadolu'yu fethettiler. Fakat aynı yüzyılın sonlarında başlayan Haçlı seferleri yüzünden büyük kayıplar verdiler. İran'daki iç mücadele yüzünden desteklenmeyen Türkler, Orta Anadolu'ya çekilmek zorunda kaldı. Türkmenler, Ankara-Konya arasında toplu halde yaşayıp hem Haçlı hücumlarına hem Bizans'ın saldırılarına karşı geçilmez bir set teşkil ettiler. Bu Türkmenler'e Uç Türkmenleri adı veriliyordu. Horasan'da "diyar-ı Rûm" denilince akla bu Uç Türkmenleri geliyordu, yani XII. yüzyılda Anadolu Uç Türkmenleri ile tanınıyordu. 1146'da Bizans'a karşı kazanılan Düzbel zaferinden sonra Türkmenler köyler kurarak ve metruk köyleri iskâna açarak yerleşmeye başladılar. Türkistan ile Anadolu arasında kurulan göç kanalıyla güçlendiler. Şehirlerde yaşayan kozmopolit halk köylerde yerleşmiş Türkmenler'e Türk di-yordu. Türk adının uzun süre "köylü" anlamında kullanılması Türkmenler'in köyler kurarak yerleşmelerinden ileri gelmiştir. Moğol istilâsı yüzünden Türkistan, İran ve Arrân'dan Anadolu'ya pek çok Türk geldi. Gelenler arasında göçebe toplulukların yanında çok sayıda yerleşik halk da vardı. XIII. yüzyılın ikinci yarısının ortalarında yerleşik hayat hemen her yerde gelişti ve Türkler şehirlerde de çoğunluğu teşkil etti. Bununla birlikte hâlâ kalabalık sayıda göçebe Türkmen toplulukları bulunuyordu. Bunlardan Antalya-Denizli Türkmenleri, Kuzey Afrikalı Coğrafyacı İbn Saîd el-Mağribî'ye göre 200.000 çadıra yakındı. Kütahya-Eskişehir Türkmenleri ise 30.000 çadırdı. Bu kümenin Marmara bölgesiyle Batı Anadolu'nun iskânında rol oynadığı şüphesizdir. İbn Saîd, Kastamonu Türkmenleri'nin sayısını 100.000 çadır olarak verir. Yirmi dört Oğuz boyundan biri olan Çepniler'den kalabalık bir küme ise Sinop bölgesinde yaşıyordu. Bunlar, 1277'de Sinop'u almak isteyen Trabzon Rum imparatorunu denizde karşılayıp mağlûp ettik. Çepniler doğuya doğru ilerleyerek Ordu bölgesinde Bayramlı Beyliği'ni kurdular. Karaman Türkmenleri ise Ermenek, Mut, Silifke, Gülnar ve Anamur şehirlerini içine alan bölgede hayat sürüyordu. Ma-

TÜRKMENLER

latya-Maraş bölgesinde Ağaçeriler vardı; bunlar bilhassa ormanlık kesimlerde bulunuyordu. Güneydoğu Anadolu ve Suriye Türkmenleri, Moğol baskısı yüzünden buralara gelmişlerdi. Memlük kaynaklarında bu Türkmenler'in 40.000 çadır (200.000 kişi) olduğu bildirilir. Bunlar Bozok ve Üçok adlı Oğuz ikili teşkilâtını muhafaza eden son topluluktur. XV. yüzyıl Memlük müelliflerinden Halîl b. Şâhin ez-Zâhirî 180.000 asker çıkardıklarını söyler. Bu rakam abartılı görünmekle birlikte nüfus yoğunluğuna işaret eder. Doğu Anadolu Türkmenleri de başlıca Karakoyunlular'la Akkoyunlular'dan meydana geliyordu ve XIV. yüzyılda tarih sahnesine çıkmışlardı. Ayrıca Türkiye'nin diğer bölgelerinde daha az nüfuslu Türkmen topluluklarının yaşadığı söylenebilir. Meselâ Sinop bölgesinde olduğu gibi Kelkit vadisinde de pek kalabalık bir Çepni grubu bulunuyordu. Bunlardan kuvvetli bir kol XIV. yüzyılın ikinci yarısında kuzeyde Kürtün, Giresun ve Görele arasındaki geniş yörenin fetih ve iskânında önemli rol oynadı.

Türkmenler, Batı Anadolu ve Marmara bölgeleriyle Karadeniz kıyısında Ordu ve Giresun yörelerini fethettiler. Beyliklerin birçoğu fethedilen yerlerde kuruldu. Böylece Türkmenler, Türkiye tarihinin ikinci devri olan Beylikler devrinin âdetâ kuruçusu olmuştur. XIV. yüzyılın ilk yarısında başlayıp XV. yüzyılın ikinci yarısının ortalarında sona eren bu dönemde Türk edebiyatı büyük gelişme gösterdiği gibi Türkçe de resmî dil haline geldi. Türkmen beylikleri içlerinden biri olan Osmanlılar tarafından ilhak edildi. Mısır, Suriye ve İran'da yazılmış eserlerde Osmanlı hânedanı Türkmen asıllı olarak anılır. Osmanlı kaynaklarında ise ailenin Oğuz elinden geldiği yaygın biçimde ifade edilir. XVI. yüzyılda Trabzon'dan İskenderun'a çekilecek bir hattın batısında kalan kısımda yerleşik hayat çok hâkim bir durumdaydı. Türkiye'nin bu kesiminde oymaklar toprağa bağlanmıştı. Onlardan pek çoğunun kışlaklarında kerpiçten ve taştan yapılmış evleri vardı. Sivas-Kırşehir arasındaki bölgede yaşayan Uluyörük adlı topluluk kışlaklarında çiftçilik yapmakta ve kethüdâlar tarafından idare edilmekteydi. Konya bölgesinde Atçeken ismi verilen oymaklar ise soylu atlar yetiştirmekle mükellef tutuldukları için çiftçilik yapmalarına izin verilmiyordu. Batı yörelerinde umumiyetle "cemaat" adı verilen oymaklar varsa da bunların çoğunda yerleşik hayat egemendi.

XVI. yüzyılda tam anlamıyla göçebe hayatı sürdüren topluluklar Halep Türkmen-

leri ile Bozulus'tur. Halep Türkmenleri, Moğol baskısı üzerine XIII. yüzyılda Antep ve Suriye'ye göçen 40.000 çadırılık Türkmenler'den büyük çoğunlukla Bozok kolunun kalıntısıdır. Bu koldan önemli topluluklar daha önce Maraş, Elbistan, Malatya, Yozgat bölgelerine göç etmişler ve kalabalık gruplar halinde İran'a da gitmişlerdi. Bunlardan başka yine XVI. yüzyılda Halep Türkmenleri'nin Bozulus'ta ve Yeni İl'de de (Sivas-Kangal bölgesi) önemli kolları vardı. Halep Türkmenleri'ni teşkil eden büyük oymaklar Beydili, Bayat, Avşar, İnallı ve Harbendeli'dir. Harbendeliler bilhassa Malatya bölgesinde iskân faaliyetinde bulundular. Günümüzde Malatya bölgesindeki Türkmenler'in önemli bir kısmı Harbendeliler'in torunlarıdır. Harbendeliler'den kalabalık bir kol İran'a gitti ve bu ülkede Hüdâbendeli adıyla anıldı. Onlardan bazı oymaklar Batı Anadolu'ya göçtüler ve orada Harmandalı ismini aldılar. Bu oymaklardan başka Karkın, Kızık, Acürlü, Peçenek, Dayer, Kınık, Eymür, Bahadır ve diğer bazı obalar da Halep Türkmenleri'ne dahildi. Halep Türkmenleri'nden başka Hama, Humus, Şam ve Trablus'ta Türkmen oymakları bulunuyordu. 40.000 çadırılık Türkmen kümesinin Üçok kolu ise Çukurova bölgesinde yurt tuttu ve toprağa bağlandı. Bozulus Türkmenleri, Doğu Anadolu'da tam göçebe yaşayışı geçiren bir topluluktur. Bunlar Mardin'in güneyindeki topraklarda kışlamakta, Erzincan-Erzurum arasındaki yerlerde yaylamakta olup üç koldan meydana gelmişlerdi: Diyarbekir Türkmenleri, Dulkadirli ve Halep Türkmeni oymakları. Eski Akkoyunlu elinin kalıntısı olan Diyarbekir Türkmenleri'nin başlıca oymakları Tabanlı, Oğulbeyli, Musullu, Hamza Hacı, Çavuldur (Çavundur), Dodurga, Karkın, Alpagut idi. Dulkadir oymakları da Cevid Sultan Hacı, Köçekli, Avcı, Dodurga, Ceceli, Gündeşli, Çağıranlı, Kızılkocalı, Şam Bayatı, Karkın idi. Halep Türkmeni oymakları kolu ise Köpekli Avşarı, Gündüzli Avşarı, Harbendeli, Beydili, Acürlü, İnallı Bayat ve Karakoyunlu obalarından oluşuyordu. Sivas'ın güneyinde Mancılık, Gürün ve Hekim Hanı arasındaki yörede yaşayan oymaklar genelde Osmanlı tahrirlerinde Yeni İl Türkmenleri adıyla geçer. Bunların vergileri III. Murad'ın annesi Nurbânu'nun Üsküdar'da yaptırdığı caminin evkafına bağlanmıştı. Bundan dolayı topluluğa Üsküdar Türkmeni adı da veriliyordu. Yeni İl biri Dulkadirli'ya, diğeri Halep Türkmenleri'ne mensup olmak üzere iki koldan meydana gelmişti. Halep Türkmenleri'ne mensup kola Yaban Eri

deniliyordu. Dulkadirli kolu ise umumiyetle çiftçilik yapıyordu. Yaban Eriler'den çoğunun Beydili boyuna mensup obalardan meydana geldiği söylenebilir.

Dulkadirli eli başlıca Maraş, Elbistan ve Yozgat yörelerinde yurt tutmuştur. Dulkadirli elinin Bozulus ve Yeni İl arasında kolları olduğu gibi kalabalık bir grubu da İran'a gitti. Bu kol orada Zülkadr adıyla tanındı. En büyük Dulkadir oymakları Karacalı (bazı obaları: Yazır, Sevinçli, Oruç Beyli, Ulaşlı, Urcanlı, Kazancılı, Söylemezli), Dokuz Bişanlı (bazı obaları: Karkın, Hacılar, Dokuz Koyunlu, Karamanlı), Cerid (bazı obaları: Marmalı, Oruç Gazili, Kara Hasanlı), Kavurgalı, Döngeli, Akça Koyunlu (bazı obaları: Mûsâ Hacılı-Mûsâcalı-Çalışlı), Eymür, Çimeli, İmanlı Afşarı, Çağıranlı, Gündeşli, Tecirli idi. Dulkadirli elinin Yozgat ve komşu yörelerdeki en önemli oymakları da şunlardı: Akçalı, Kızıl Kocalı, Akça Koyunlu, Şam Bayatı, Sevgülen, Çiçekli. Dulkadirli elinin Kadirli ve Kozan sancaklarında da kolları vardı. Sivas-Kırşehir arasındaki geniş bölgede yaşayan Uluyörükler Şarkpâre, Ortapâre ve Yüzdepâre adlı üç kola ayrılmıştı. Bu kolları teşkil eden oymaklara bölük deniliyordu. Uluyörük'ün İlhanlılar veya onların Anadolu'daki halefleri Eretnalılar zamanında oluşturulduğu anlaşılar. Bu topluluğun en önemli oymakları İlbeyli, Çepni, Ak Salur, Gerampa, Tostlu, Çungar, Ustahacı (Ustacalu-Ustaçlı), Dodurga, Turgutlu, Karakeçili, Akkoyunlu, İnallı, Çavurçu idi. Konya, Akşehir, Aksaray ve Karaman yörelerinde Türk oymakları Selçuklular devrinden beri soylu atlar yetiştiriyordu. Bunlara Atçeken oymakları deniliyordu. Aynı bölgede yaşayan oymakların bir kısmı Atçeken sayılmıyordu. Bunlardan bazıları şunlardır: Hocantılı (Orta Asya'daki Hucend şehrinde), Yapa, Çepni, Kayı, Peçenek, Tatar (Moğol), Bektaşlı, Bozkırlı, Urunguş, Hintli, Bozdoğan, Cemallı (Ürgüp), Bereketli, Yahyalı (Yavaş Karahisarı). İç İl'deki büyük oymaklar Oğuz Hanlı (Selinti ve Anamur), Bozkırlı (Taşlık Silifke), Hoca Yunuslu (Gülнар), Beydili (Gülнар), Bozdoğan (Silifke), Şamlı idi (Taşlık Silifke). Çukurova bölgesinde henüz oymak teşkilâtını muhafaza edenler Kara İsâli, Kusun, Kuştemir, Ulaş, Gökçeli ve Elvan boylarıdır.

XVI. yüzyıl sonlarında başlayan ve XVII. yüzyılın ilk on yılında devam eden Anadolu'daki Celâli hareketleri Orta Anadolu köylerine felâket getirdiği gibi Uluyörük, Ankara yöreleri ve Atçekenler'in dağılmalarına da sebep oldu. Diğer toplulukların da düzeni bozuldu. Doğu Anadolu'

da yaşayan Bozulus 1022'de (1613) Orta Anadolu'ya geldi. Bozulus'un bir kısmı eski yurdunda kalmıştı. Hükümet Bozulus'un geldiği yere gönderilmesini emrettiyse de bu emir hiçbir zaman uygulanmadı ve Bozulus Orta Anadolu'da yerleşti. Daha sonra bazı oymakları Batı Anadolu'ya ve Ege adalarına gittiler. Orta ve Batı Anadolu'da Türkmen adlı oymakların görülmesi Bozulus'un gelişyle ilgilidir. Osmanlı Devleti, 1102'de (1691) Türkmen oymaklarının harap durumdaki yerlere yerleştirilmesine girişti. Dört kola ayrılan Bozulus obaları evler yaptılar ve oturak hayata geçmeye başladılar. Dânişmendli adlı büyük Türkmen oymağının Aydın ve diğer bazı yerlerde iskân edilmesi başarı ile neticelendi. Dulkadirli eline mensup yirmi kadar oymak Çukurova'da Ayas, Berendi ve Kınık yörelerinde yerleştirildiyse de bu iskân başarılı sonuç vermedi. Çukurova'nın bilhassa doğu kısmı XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar oymaklara kışlak vazifesini görmek devam etti. Üçüncü iskân yeri olan Halep'in kuzeyindeki Menbic yöresine İlbeyli oymağı yerleştirildi. İlbeyliler günümüzde de bu yörede oturmaktadır. Fakat Halep Türkmenleri'ne mensup olarak Hama, Humus ve Trablus çevrelerinde dağınık şekilde yaşayan oymakların Hama-Humus arasındaki harap topraklarda iskânında başarı sağlanamadı.

Osmanlı Devleti, Aneze Arapları tarafından bir kısım köyleri yıkılan, geri kalanları da haraca bağlanan Rakka bölgesini şenlendirmek için bir teşkilât kurarak Beydili'nin Halep Türkmenleri ile Yeni İl'e mensup bütün obalarını, Bozulus'un göç etmemiş kalıntısını, Halep Türkmenleri ile Yeni İl'e bağlı diğer oymakları Belih ırmağının Akçakale'den Rakka'ya kadar uzanan kıysında yerleştirdi. Bütün bu oymaklar bir yıl sonra Anadolu'ya kaçtıysa da çoğu tekrar iskân yerlerine gönderildi ve kaçmamaları için bazı tedbirler alındı. Devlet bu iskânda ısrarcı olmuş, Aneze urbânının hücumlarını Rakka beylerbeyliği ve yerleştirilen oymaklarla önleyebileceğine inanmıştı. Fakat bu yöre Türkmen oymaklarının yaşamasına uygun değildi. Anezeler de Rakka yörelerinden uzaklaştırılmıştı. Bundan dolayı Türkmenler'le urbân arasında çatışmalar çıktı. Rakka en sonunda problem çıkaran iskân dışı Türk oymakları için bir sürgün yeri haline geldi. Devletin aldığı tedbirlerle rağmen Rakka ve Urfa bölgesine yerleştirilen oymaklardan çoğu ayrı ayrı zamanlarda Anadolu'ya kaçmayı başardı. Beydili obalarının ekserisi, Baraklar ve diğer bazı oymaklar XIX.

yüzyıla kadar Rakka'da kaldılar, bu yüzyılda onlar da Rakka'yı terketttiler. Rakka iskânında büyük ıstırap çeken Beydililer ile Baraklar bir asırdan fazla bir zamandan beri Gaziantep yöresiyle ona komşu yörelerdeki köylerinde yaşamaktadır. XIX. yüzyılda Çukurova'da âyanların hâkim olduğu dönemde Avşar, Bozdoğan, Cerid ve Tecirli oymakları öne çıkmıştı. Fırka-i Islâhiyye'nin çalışmaları sonucu fırsat buldukça yağmalama hareketlerine girişiyordu. Tecirliiler Osmaniye, Ceridler Ceyhan kazası dahilinde yerleşti. Bozdoğanlar da Kadirli ve Ceyhan kazalarında iskân edildi. Avşarlar ise Pınarbaşı, Tomarza, Sarız kazalarındaki yetmişden fazla köyde oturmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Divânü lügâti't-Türk, I, 56; III, 304-307; *Divânü lügâti't-Türk Tercümesi*, I, 55; III, 412-416; Makdisi, *Ahsenü't-tekkâsim*, s. 274, 275; Muhammed b. Abdülcebbar el-Utbi, *et-Târihu'l-Yemini* (Ahmed el-Menini, *el-Fethu'l-Vehbi* 'alâ Târihi Ebî Naşr el-'Utbi içinde), Kahire 1286, I, 336, 341; II, 79, 84; Gerdizi, *Zeynü'l-ahbâr* (nşr. Abdülhay Habîbi), Tahran 1347 hş., s. 176, 192, 198, 199, 200, 202-203, 272; Birüni, *el-Cemâhir*, Haydarâbâd 1355, I, 205; a.mlf., *el-Kânûnû'l-Mes'ûdî* (nşr. Seyyid Hasan Bârânî), Haydarâbâd 1374, II, 575; Nizâmülmülk, *Siyâsetnâme* (Köymen), s. 132, 136-137; İbnü'l-Cevzi, *el-Muntaẓam*, VIII, 114, 117, 134, 147, 157, 163; *Ahbârü'd-devleti's-Selcûkiyye* (Lugal), bk. İndeks; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IX, 100, 158, 188-191, 377-391, 434, 441; Sibî İbnü'l-Cevzi, *Mir'âtü'z-zamân* (nşr. Ali Sevim), Ankara 1968, bk. İndeks; İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, II, 21, 63, 64; İbn Saîd el-Mağribî, *Kitâbü Baştî'larz* (nşr. J. V. Gines), Tivân 1958, s. 117, 118; Reşidüddin Fazlullâh-ı Hemedânî, *Câmi'ü'l-tevârih* (nşr. Behmen Kerfî), Tahran 1338, I, 35-36; İbn Kesir, *el-Bidâye*, XII, 48; Halîl b. Şâhin, *Zübdetü Keşfi'l-memâlik* (nşr. P. Ravaisse), Paris 1894, s. 105; Neşrî, *Cihannümâ* (Unat), s. 16, 17; Ebûlğazi Bahadır Han, *Secere-i Türk* (nşr. L. Baron Desmaisons), Amsterdam 1970, tür.yer.; Á. Vámbéry, *Travels in Central Asia*, London 1864, tür.yer.; N. N. Muravyev, *Journey to Khiva: Through the Turkoman Country*, London 1977, tür.yer.; V. V. Barthold, *Orta Asya Türk Tarihî Hakkında Dersler*, İstanbul 1927, dizin 4, 6; a.mlf., *Four Studies on the History of Central Asia* (trc. V. Minorsky – T. Minorsky), Leiden 1962, III, 77-170; Ahmed Refik, *Anadolu'da Türk Aşiretleri*, İstanbul 1930, tür.yer.; Kâmil Su, *Balıkesir Civarında Yörük ve Türkmenler*, İstanbul 1938; İbrahim Kafesoğlu, "Türkmen Adı, Manası ve Mahiyeti", *Jean Deny Armağanı*, Ankara 1958, s. 121-133; Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretleri İskân Teşebbüsü (1691-1696)*, İstanbul 1963, tür.yer.; Ali Rıza [Yalman], *Cenupta Türkmen Oymakları* (haz. Sabahat Emir), Ankara 1977, I-II; Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Ankara 1988, tür.yer.; Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri, Boy Teşkilâtı, Destanları*, İstanbul 1992; S. G. Ağacanov, *Oğuzlar* (trc. Ekber N. Necef – Ahmet Annaberdiyev), İstanbul 2002; Meliha Sitârzâde, "Riše-i Kelime-i Türkmen", *Mecelle-i Mütâla'ât-ı*

Âsyâ-yı Merkezi ve Kâf-kâz, sy. 5, Tahran 1373/1994, s. 77-82; Mehmet Saray, "Türkmenler", *İA*, XII/2, s. 661-673; Barbara Kellner-Heinkele, "Türkmen", *El²* (İng.), X, 682-685; Ali Pür Sefer Kasâbi Nejdâ, "Türkmen", *Dânişnâme-i Cihân-ı İslâm*, Tahran 1382/2003, III, 155-161; Ali Bölükbaşı, "Türkemen", *DMBİ*, XV, 163-174.

FARUK SÜMER

TÜRKÜ

Ezgi ile söylenen
anonim halk edebiyatı
nazım biçimi.

Köken bakımından Türk kelimesinin nisbet eki alarak "Türki" şeklinde oluştuğu, daha sonra Türkçe söyleyişe uydurulduğu kanaati yaygındır. Türküye "şarkı, deyiş, deme, hava, ninni, ağıt" da denilmekte, Anadolu'da türkü karşılığında yer yer "yır" adı da kullanılmakta, Tatar Türkleri'nin türküye "beyit" dedikleri bilinmektedir. Türküye Azerbaycan Türkçesi'nde "mahnı", Başkırca'da "halk yırı", Kazakça'da "türki, türük, halk anı", Kırgızca'da "eldıkr, türkü", Özbekçe'de "türki, halk kaşığı", Tatarca'da "halk cırı", Türkmençe'de "halk aydımı", Uygurca'da "nahşa, koça nahşisi" denilmektedir. Türkü, aşık şiirleri gibi düzenleyicisi bilinenler yanında çoğunlukla düzenleyicileri bilinmeyen, sözlü gelenekte oluşup gelişen, çağdan çağa ve yöreden yöreye değişip zenginleşen, bazan bozulmalara uğrayan ve her zaman ezgi eşliğinde söylenen şiirlerdir. Türk halk şiirinin de en eski nazım biçimlerinden biridir. Bu adı taşıyan ilk manzumeye XV. yüzyıl başlarında Horasan'da rastlandığı kaydedilmektedir, Anadolu'da ise ilk örnekleri XVI. yüzyılda görülmektedir. İnsanların yaşadığı her çeşit olayı, bu olayların toplum içindeki yankılarını, kahramanlıkları ve tarihî olayları konu edinen türküler bir kültür hazinesidir. Herkesin anlayabileceği sade, tabii bir dille ve hece ölçüsüyle söylenenler yanında aruzla söylenmiş az sayıda örneğine de rastlanan türkülerin klasik edebiyat nazım biçiminde olanlarına "divan, selis, semâi, kalenderî, satranç" gibi adlar verilmektedir.

Türküler iki kaynaktan beslenir. Asıl türküler söyleyenleri bilinmeyen, halkın ortak malı olan ve halkı derinden etkileyen bir olay üzerine yakılanlardır. Bu olay bütün milleti ilgilendirecek kadar önemli olabileceği gibi dar bir çevreyle de sınırlı kılabilir. Aşk, gurbet, ölüm, kahramanlık, feth, seferberlik, doğal âfetler, oymak kavgaları, eşkiya baskınları, bir kalenin düş-